

CORE006 *Přístupy k vědeckému poznání*

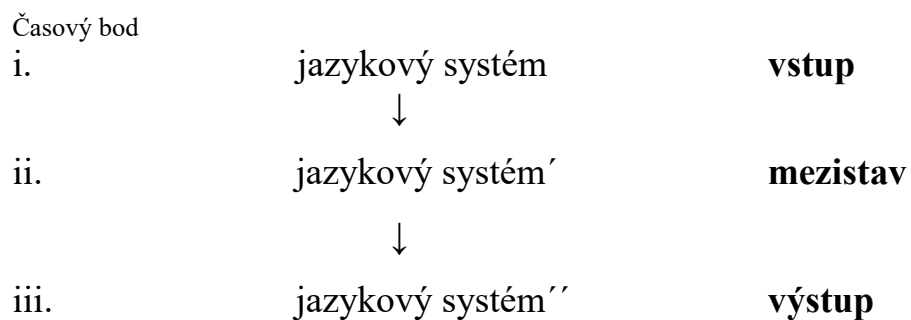

(blok *diachronní lingvistiky*)

1 Diachronní lingvistika

❖ **Definice diachronní lingvistiky:** zatímco tzv. synchronní lingvistika zkoumá jazykový systém v daném libovolném okamžiku, tzv. diachronní lingvistika zkoumá vývoj jazykového systému v čase.

Tato klasifikace je z pera Ferdinanda de Saussurea (**Kurs obecné lingvistiky**).

Diachronní vývoj je sled stavů systémů, přičemž i nulová změna je „změnou“.

❖ **Typy diachronní lingvistiky:** Rozlišujeme dva typy, každý s poněkud jiným metodickým rázem: prehistorickou (komparativní) a historickou lingvistiku.

Def.

Historická lingvistika zkoumá vývoj daného jazyka mezi dvěma (či více) stavy (stará čeština, nová čeština; vulgární latina, středověká francouzština apod.), známe tedy vstup a výstup a rekonstruujeme vývoj **mezi** těmito stavy.

Def.

Prehistorická lingvistika zkoumá vývoj jazyka **před** prvním doloženým stavem, metodologicky stojí zejména na komparaci s příbuznými stavy (proto je většinou zvaná **srovnávací/komparativní**) a na vnitřní rekonstrukci.

Příklad: historická gramatika češtiny je založena na datech z různého období (vstupní data: stč. *věra*, střč. *viera*, nč. *víra* → stč. dlouhé *ě* se nejdříve ve středočeském období diftongizovalo a tento diftong se před novočeským obdobím opět monoftongizoval.

Příklad: Indoevropéistika je založená zejména na komparaci mezi nejstaršími doloženými fázemi jazyků (vstupní data:

sti. *pitar-*, lat. *pater*, ř. *πατήρ*, gót. *fadir*, stir. *athir* → rekonstruuje ide. **pater-* „otec“).

sti. *mātar-*, ř. *mētēr*, lat. *māter*, sthn. *muoter* „matka“, lit. *motė, -eris* „žena“, stsl. *mati, -ere* „matka“ < ie. **māter-*

sti. *bhrātar-*, ř. *phrātōr* (člen frátrie), lat. *frāter*, gót. *brōþar*, lit. *bro(terė)lis*, stsl. *bratъ* „bratr“ < ie. **b^hrāter-*

sti. *sūnu-*, got. *sunus*, lit. *sūnus*, stsl. *synъ* „syn“ < ie. **sūnu-*

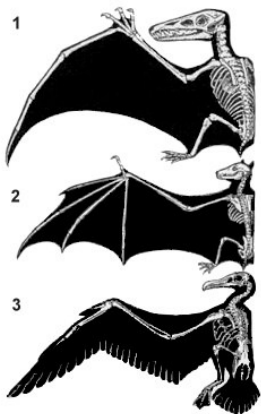
2 Vývoj jazyků:

Témata: Jak a proč se jazyky mění? Můžeme zjistit, jak mluvili naši předkové? Mohla Eva mluvit s Adamem, a když ano, jak?

❖ Jak a proč se jazyky mění?

Hláskové a morfologické změny a jejich důvody. Analogické vyrovnávání. Vznik a zánik fonémů i gramatických kategorií. Principy jazykových změn.

- V hláskosloví jsou důvody změn v zásadě dvojí: a) hláskový zákon (například palatalizace konsonantů před předními vokály); b) analogické vyrovnávání (tedy odstranění změny podle případu, kde ke změně nedošlo:
- V tvarosloví jsou důvody změn v zásadě dvojí: a) morfologický zákon; b) analogické vyrovnávání (viz níže)

analogie

Můžeme zjistit, jak mluvili naši předkové?

Vnitřní rekonstrukce, komparace. Rekonstrukce a její epistemologické limity. Systém a popis jeho změn.

- jazyk je **systém znaků**, jako každý systém se skládá z prvků (fonémů, morfémů, slov apod.) a vztahů mezi nimi (opozic)
- změny v jazyce jsou vyjádřitelné jako sekvence změn (transformace systému)
- rekonstruované tvary jsou vždy více či méně přibližné, čím větší stáří, tím více narůstá riziko šumu
- první základní metodou diachronní lingvistiky je komparace: srovnáváme doložené tvary v daných jazycích (sti. *pitar-*, lat. *pater*, ř. *πατήρ*, gót. *fadir*, stir. *athir* → rekonstruujeme ide. **pater-* „otec“).
- druhou základní metodou je **vnitřní rekonstrukce**: ze stavu doloženého tvaru můžeme často pochopit původní strukturu
- stanovujeme bezvýjimečné zákony (nejtypičtěji na hláskách): lit. *keturi*, stsl. *četyre* a sti. *čatur* „4“ prozrazují, že v sl. a ind. se před původním **e* palatalizovala velára na č. Původní stav zachován v litevštině, palatalizovaný stav ve stsl., v sti. došlo později ke splnutí **e*, **o*, **a* – právě palatalizace umožňuje určit, kde původně bylo **e*!
- ale některé změny lze vyložit analogií (např. nč. *domeček/domečku* a sl. *domček/domčeka* jsou oba výsledkem analogického vyrovnání: v češtině s nominativem, ve slovenštině s nepřímými pády, obecně slovanský tvar byl: **domъчькь/domъчька*. Ten byl v západoslovanštině vokalizován podle tzv. Havlíkova pravidla, které říká, že sudé jery se vokalizují

na *e* a liché zanikají, počítáno od konce, obecně západoslovanský tvar tedy byl: **domček/ domečka* – ostatně česká koncovka gen. sg. neživotných je analogicky přejatá od původních *u*-kmenů vzoru *synъ/synu*)

- a některé jsou prostě nahodilé jednotlivosti (srov. lat. *crocodilus* a it. *coccodrilo* – nejde o výsledek hláskového zákona, ani analogie, ale o artikulační přesun známý jen odtud).

www.shutterstock.com · 745642690

❖ **Mohla Eva mluvit s Adamem, a když ano, jak?**

„Fysikální“ limity rekonstrukce (nostratický prajazyk nebo šum?). Větvení stromů a vlny na jezeře.

- limitujícím faktorem rekonstrukcí je samotná povaha změn jazyka: hlásky vznikají štěpením (např. při palatalizaci), naopak splývají (například ide. **D* a **D^h* splynuly v baltoslovanštině, keltštině, chetitštině a íránštině do **D*)
- protože vycházíme z doloženého stavu, rekonstrukce je vždy aproximativní... jednotlivé přechody mezi stavy nejsou vždy vzájemně jednoznačné (štěpení vs. splnutí), navíc může dojít k tzv. posouváním (počet prvků i jejich vztahy je zachován, ale dochází k přehodnocení hodnot prvků).
- míra nejistoty (šumu) narůstá se stářím, navíc nelze použít rekonstruované stavy jako základ další rekonstrukce – to limituje možnosti najít „prajazyk za prajazyky“, natož mytický „jazyk Ráje“ (či lidověji: první jazyk prvních lidí) .

